

Бюджет часу студента

Володимир БУРЯК,

доктор педагогічних наук, професор, ректор Криворізького державного педагогічного університету

Економія часу студентів досягається, по-перше, завдяки оптимальному його розподілу, по-друге, за рахунок удосконалення різних засобів використання в межах кожної окремої форми життєдіяльності. Перший з цих аспектів проблеми становить сферу нашого дослідження студентського бюджету часу. Друга підпроблема передбачає аналіз організації і самоорганізації діяльності студентів. Обидва аспекти становлять різні рівні в дослідженні структури студентського бюджету часу.

Завдання вузу — навчити студентів раціонально витратити свій час, цінувати його, прищепити їм навички наукової організації праці. Мета цієї статті полягає в розробці науково обґрунтованих методів оптимального розподілу та використання студентами свого фонду часу. Дослідженням було охоплено 2000 студентів. Для одержання інформації використовувалося їх самофотографування та анкетування.

В завдання нашого дослідження бюджету часу студентів входило: 1) виявлення його реальної структури; 2) залежності між деякими його елементами; 3) виявлення оптимальної структури бюджету часу; 4) з'ясування факторів, що впливають на елементи бюджету часу; 5) аналіз самостійної роботи студентів протягом семестру.

Взаємопов'язані елементи всього фонду часу студентів — реальна структура їхнього бюджету часу — можуть бути виділені за допомогою різних принципів класифікації. Спільним для всіх емпіричних досліджень є розчленування часу на робочий і неробочий. Цим особлива увага звертається на трудову діяльність, яка здійснюється у формі безпосередньої суспільної праці.

Основним соціальним обов'язком студентів, зрозуміло, є навчання. Систематичне оволодіння знан-

нями, відвідування лекцій, семінарів і самостійна робота з виконання навчальної програми — все це і є соціально корисна праця. Аудиторні заняття і самостійна робота над програмним матеріалом — дві складові частини робочого часу студентів — відрізняються одна від одної в даному випадку ступенем їх безпосереднього контролю з боку суспільства.

На наш погляд, до робочого часу студентів відноситься також і громадська робота, оскільки вона відповідає одній з цілей навчально-виховного процесу у вузі: підготовці спеціаліста, який володіє навичками організаційно-управлінської діяльності. Водночас, ця точка зору не є загальноприйнятною. За існуючою традицією громадську роботу студентів, як правило, відносять до позаробочого часу.

У структурі позаробочого часу (за межами професійної праці) знаходиться вільний і невільний час. Останній розподіляється на пов'язаний з роботою соціально організований час (пересування до місця занять, бібліотеки, обслуговування у вузі) і не пов'язаний з роботою індивідуально організований час (домашня праця, догляд за дітьми, а також задоволення фізіологічних потреб: сон, їжа, догляд за собою і т.д.). У вільному часі можна виокремити заняття, що відтворю-

ють і розвивають життєдіяльність особистості студента (різні форми відпочинку і розваг, участь у роботі гуртків, виховання дітей і т.д.). Поза всіма зазначеними затратами нерозподілений (неврахований) час.

На основі викладеної класифікації проведені емпіричні дослідження дозволили визначити конкретні величини елементів бюджету часу. Його реальна структура з'ясувалася не тільки для середньостатистичного студента, а й для різних груп студентів, які відрізняються своєю успішністю. Першу групу становили відмінники, тобто студенти із середнім балом за сесію не нижче 4,5; другу — студенти з хорошою успішністю, тобто із середнім балом, меншим 4,5 і нижче 4,0; потім — із задовільною успішністю і балом, меншим 4,0 і не нижче 3,0; останню групу становили студенти із незадовільною успішністю, тобто всі, хто мав незадовільні оцінки. Дані про реальну структуру бюджету часу студентів подані в таблиці 1.

Насамперед, звернімо увагу на ті дані таблиці, що характеризують робочий час студентів. На аудиторні заняття і самостійну роботу студен-

Таблиця 1

Бюджет часу студентів (у годинах на добу)

Успішність	Робочий час			Неробочий час				Нерозподілений час
	Аудиторні заняття	Самостійна робота	Громадська робота	Пов'язані з роботою заняття	Час на задоволення фізіологічних потреб	Побутові заняття	Вільний час	
відмінна	6	3,00	0,60	1,20	8,45	1,58	2,24	1,10
хороша	6	3,01	0,70	1,15	8,53	1,71	2,02	1,20
задовільна	6	2,42	0,40	1,25	8,76	1,48	2,04	1,40
усереднена	6	2,67	0,60	1,24	8,83	1,55	2,05	1,30

ти витрачають на добу 8,11 години. Цікаво відзначити, до речі, що тривалість робочого дня в основній масі трудящих (у перерахунку на «середній» день тижня) дорівнює приблизно 6-ти годинам. Таким чином, добовий фонд часу на працю в студентів перевищує затрати часу на працю в інших категорій населення.

На основі аналізу наведених у таблиці даних можна також виявити деякі закономірності у розподілу часу студентами, які відрізняються між собою за успішністю. Наприклад, простежується прямий зв'язок між зростанням успішності і затратами часу на самостійну роботу, а також на громадську роботу. Так, відмінники і ті, хто має хорошу успішність, витрачають на самостійну роботу 3,0 і 3,01 часу на добу, водночас як студенти із задовільною і незадовільною успішністю — відповідно 2,42 і 2,26 години.

Таблиця 1 демонструє також певну системність бюджету часу різних груп студентів. Помітний, наприклад, зворотний зв'язок між тривалістю нерозподіленого і вільного часу, а також часу на самостійну роботу і т.д. В основі цих явищ лежать, ймовірно, відмінності студентів з їхньої соціальної активності. Виявлена цілісність бюджету часу, закономірна пов'язаність між собою його елементів дозволяє зайвий раз стверджувати, що він може розглядатися як своєрідна модель особистості студента.

Основне завдання наведених емпіричних досліджень полягало у визначенні оптимальної структури бюджету часу студентів. Кінцевий критерій оптимальності тієї чи іншої організації чи самоорганізації життєдіяльності студентів — це, зрозуміло, результати їхньої роботи в народному господарстві після закінчення вузу. Однак використання такого критерію у пошуку оптимального бюджету часу в емпіричних дослідженнях досить утруднене. Воно потребує багаторічних спостережень та обліку багатьох факторів, що постійно змінюються. Через те в проведених дослідженнях в якості критерію оптимальності бюджету часу була обрана успішність студентів.

Керуючись цим критерієм, оптимальну структуру бюджету часу можна встановити різними методами. Наприклад, виявляючи серед попередньо типологізованих студентів за ступенем схожості їхнього бюджету часу з тими, чия сукупна успішність найкраща. В даному дослідженні було обрано інший шлях. Бюджетом часу з оптимальною структурою вважався бюджет, складений з окремих «оптимальних елементів». Будь-який з них визначається із співставлення з успішністю

затрат часу на кожну з форм життєдіяльності окремо. Таким чином, під оптимальним бюджетом часу тут розуміється такий спосіб розподілу часу, який складається з елементів, що найбільш сприятливі з точки зору підвищення успішності студентів. Слід зазначити, однак, що в результаті сума «оптимальних елементів» може відрізнятись від 24 годин (при аналізі добового бюджету часу). Через те одержаний оптимальний бюджет часу має бути відповідним чином прономований.

Отже, перейдемо до встановлення елементів оптимальної структури бюджету часу студентів. Одночасно будемо вирішувати й інші, поставлені вище, завдання дослідження.

Самостійне освоєння студентами навчальної програми спрямоване на виконання завдань, одержаних під час аудиторних занять: читання навчальних посібників і додаткової літератури, підготовка до семінарів, лабораторних занять, екзаменів і заліків, написання контрольних і курсових робіт і т.д. Кореляційний аналіз засвідчує про найтісніший позитивний зв'язок успішності з тривалістю якраз таких затрат часу. Цей встановлений дослідженням факт зайвий раз підкреслює необхідність чіткого планування та організації самостійної роботи студентів.

Оптимальний час самостійної роботи можна визначити за даними таблиці 2. З неї видно, що найкращі успіхи студенти мають тоді, коли відводять майже 4—5 годин на самостійну роботу. Збільшення або зменшення затрат часу знижує успішність.

Успішність студентів залежить не тільки від часу на самостійну ро-

боту, а й від того, наскільки рівномірно він використовується протягом семестру. Відомо, що студенти на початку семестру частіше витрачають на самостійну роботу менше часу, ніж наприкінці. Результати дослідження підтвердили необхідність регулярної підготовки до аудиторних занять: у студентів з відмінною та хорошою успішністю на самостійну роботу на початку, всередині і наприкінці семестру витрачається приблизно 3,2—3,5 годин на день, в той час як решта студентів нерегулярно займаються самостійною роботою. Особливо це помітно в студентів молодших курсів.

Спеціальним дослідженням було встановлено, що в середньому вони займаються самостійно на початку семестру 3 години, а нестигаючі — 1,75 години. Це свідчить про те, що рівномірне навчання студентів протягом семестру є одним з основних факторів поліпшення результатів їхньої діяльності. В цьому ж дослідженні виявляються і деякі інші позаунавчальні та внутріунавчальні фактори успішності й тривалості самостійної роботи студентів молодших курсів.

Правильна організація студентами своєї діяльності у вузі та її результативність переважно визначається раніше сформованими здібностями до навчання. Дослідники встановили наявність прямої залежності затрат часу на самостійну роботу та вузівської успішності від рівня підготовленості студента в середній школі (див. таблицю 3).

Анкетним способом були виявлені і внутріунавчальні фактори зниження успішності студентів молодших курсів: 1) невміння правильно розподіляти свій час (45%); 2) нес-

Таблиця 2

Розподіл оцінок (у %) в залежності від часу самостійної роботи (в годинах)

Тривалість самостійної роботи	Оцінки			
	відмінна	хороша	задовільна	незадовільна
0—1	—	21,2	60,0	18,7
1—2	7,14	23,5	55,7	13,5
2—3	3,4	32,1	40,9	13,6
3—4	14,5	28,1	47,2	10
4—5	17	34	40,5	8,5
5—6	16	23,7	44,3	16

Таблиця 3

Залежність успішності і самостійної роботи студентів від успішності в школі (за атестатом)

Успішність у школі	Час самостійної роботи (в годинах)	Успішність у ВНЗ (в балах)
відмінна	3,5	4,8
хороша	3,2	3,11
задовільна	2,5	2,8

тача необхідної навчальної літератури (19,6%); 3) недостатня підготовка в середній школі (14,8%); 4) відсутність індивідуальних консультацій для студентів (10,8%); 5) відсутність інтересу до професії (9%).

Ці фактори негативно впливають на успішність: студенти, які погодились хоча б з одним із зазначених пунктів, показали гіршу успішність, ніж «середньостатистичний» студент. Особливо цікаво відзначити, що успішність студентів, які не цікавляться своєю професією, дорівнює в середньому 2,77 бала.

Анкета містила також питання, спрямоване на пошук нових можливостей підвищення успішності. Студенти запропонували такі пропозиції для вдосконалення навчального процесу:

1) організувати додаткові консультації не тільки перед екзаменами, а й постійно протягом семестру (38%);

2) викладачам спеціальних предметів проводити індивідуальну роботу з кожним студентом (10,6%);

3) після вивчення окремої теми проводити контрольну роботу або колоквиум (11,8%);

4) до роботи на семінарських заняттях постійно залучати всіх студентів (12,6%);

5) компенсувати пропущені студентами заняття із спеціальних предметів (5,8%);

6) розробити спеціальні заходи з розвитку у студентів інтересу до спеціальності, професії (3,8%);

7) організувати змагання між групами із загальноосвітніх і спеціальних предметів (3,8%);

8) поліпшити роботу бібліотеки, повністю забезпечити студентів підручниками і навчальними посібниками (4%).

Всі ці пропозиції, безумовно, пов'язані з проблемою адаптації студентів молодших курсів до умов вищих навчальних закладів. Більшість пропозицій засвідчує про прагнення студентів наблизити умови навчання у ВНЗ до шкільних. Певним чином це, очевидно, виправдано. Досить різкий перехід від щоденного контролю знань у школі до епізодичного у вузі утруднює адаптацію студентів.

Тому для студентів молодших курсів необхідно, на нашу думку, визначити так званий «перехідний етап» між шкільною системою навчання і вузівською. Це стосується, насамперед, організації контролю і перевірки знань студентів на початку навчання у вищій школі. Проведення відповідних заходів, безумовно, позначилося б на регулярності позааудиторної роботи студентів протягом семестру та її оптимізації. А це, як уже згадувалося, найсуттєвіше сприяє поліпшенню успішності студентів.

Слід зазначити, що дані заходи корисні лише на першому курсі. Дійсно, від випускників ВНЗ очікується в майбутньому не лише виконання доручених їм завдань в умовах зовнішнього контролю, а й самостійна, творча участь у трудовому процесі на благо суспільства.

Зрозуміло, самостійний контроль своєї життєдіяльності буде ефективним у тому випадку, якщо студенти володітимуть навичками самостійної роботи у бібліотеці, з підготовки до практичних занять, організації своєї аудиторної роботи, спеціальної роботи з лекціями, літературою і т.д.

Ми розробили конкретні методики для самоорганізації студентами своєї навчальної діяльності. Студентам рекомендувалося вести спеціальний журнал, що складався з кількох програм самостійної роботи.

Подані нижче програми можна

вважати як своєрідні «пам'ятки першокурснику», що містять певні правила і способи засвоєння навчальної програми. Дотримання цих правил сприяє виробленню у студентів здатності до систематичного, самостійного засвоєння професійних знань.

Розроблені програми для самоорганізації різних форм навчальної діяльності та контролю за її виконанням, на нашу думку, можуть бути включені в курси «Основи НОТ студентів» або «Вступ до спеціальності». В них повинна також міститися інформація про оптимальний режим часу студента. До змісту цих курсів доцільно включити і відомості про майбутню професію студентів, що розвиває у них інтерес до майбутньої праці.

Час на громадську роботу студентів розподіляється так: участь в організації навчального процесу; в лекційній роботі; заняття в універ-

Програма 1

Самоорганізація підготовки до практичних занять

Характер підготовки	Дати занять
1. Прочитана обов'язкова література	
2. Прочитана додаткова література	
3. Прочитані конспекти лекцій	
4. Складено конспект основної літератури	
5. Складено план відповіді на заняттях	
6. Сформульовані питання до викладача, який проводить заняття	
7. Під час підготовки обговорював деякі питання:	
— з товаришами	
— з викладачами	

Примітка: заповнюється студентом.

Програма 2

Самоорганізація роботи на практичному занятті

Характер підготовки	Дати занять
1. Обговорював з викладачем і товаришами по групі спільний план заняття і вибрав тему	
2. Виступав з доповненнями до відповіді інших	
3. Ставив питання викладачу	
4. Записав пояснення, уточнення викладача	
5. Письмово відмітив цікаві підходи до матеріалу товаришів для майбутнього використання	
6. При виконанні завдання враховував результати, одержані (висловлені) товаришами по групі	

Примітка: заповнюється студентом.

Програма 3

Самоорганізація роботи з лекціями

Характер підготовки	Дати занять
1. Відмічено зв'язок з попередньою лекцією	
2. Виділені основні визначення	
3. Записані висновки із змісту лекції	
4. Відмічено матеріал, необхідний для практичних занять	
5. Із теми лекції прочитана література, рекомендована викладачем	
6. До тексту записаної лекції зроблені доповнення з прочитаної літератури	
7. Ознайомився із способом роботи, з лекціями своїх товаришів	

Примітка: програму самоорганізації роботи з лекціями і самооцінки своєї роботи студент заповнює постійно. В міру заповнення програми 3 куратор здійснює виховний вплив: регулярно ознайомлюється із зробленими в зошиті самоорганізації записами студентів і разом із студентами-шефами аналізує їх. Кожному студенту він повинен порадити, як поліпшити роботу над лекцією з урахуванням зазначених у програмі пунктів 1—7.

Характер підготовки	Дати занять
<p>А. 1. В роботі відображено історичний розвиток постановки проблеми, співставлені точки зору різних авторів.</p> <p>2. Робота правильно відображає сучасну наукову точку зору на дану проблему.</p> <p>3. В роботі наведені нові, сучасні факти з питання, що вивчається.</p> <p>4. Твори, що вивчаються, цитуються в роботі (а не лише переказуються своїми словами).</p> <p>Б. 1. В роботі дотримана внутрішня логіка викладу.</p> <p>2. В цілому роботу можна охарактеризувати як оригінальну, творчу.</p> <p>3. Зміст роботи погоджувався, обговорювався з викладачем до її завершення.</p>	

Примітка: програму 4 доповнює куратор з викладачем. Аналізуючи її, куратор проводить бесіду із студентами, вказуючи на упущення. Крім індивідуальних бесід можна організувати групові збори, на яких обговорити якість конспектів. Організатори навчально-виховного процесу до зборів влаштовують виставку кращих конспектів, щоб кожен студент зміг побачити, як оформляти свої записи.

ситеті культури; виконання окремих доручень різних громадських організацій.

Проаналізувавши дані, одержані в результаті дослідження, ми встановили тісний зв'язок між часом на участь у громадській роботі та успішністю студентів. Коефіцієнт кореляції між цими змінними дорівнює +0,74.

Нині студенти-відмінники витрачають на громадську роботу 0,6, добре встигаючи — 0,7, задовільно — 0,4 і невстигаючи — 0,3 години на день. На основі цих даних оптимальним часом, затраченим на громадську роботу, можна вважати 0,6—0,7 години на день.

В цілому про позитивний зв'язок громадської роботи з успішністю студентів свідчать дані *таблиці 4*.

З таблиці видно, що троє і більше громадських доручень негативно позначаються на успішності, отже, це необхідно враховувати при розподілі громадської роботи студентам ВНЗ.

У проведених нами дослідженнях до вільного часу студентів відносилось: читання газет, журналів, художньої літератури, безпосередньо не пов'язаної з навчальною програмою, заняття різними видами спорту, участь у художній самодіяльності, перегляд кінофільмів, телевізійних

передач, театральних вистав, прогулянки, прийом і відвідування рідних, друзів тощо. Коефіцієнт кореляції між тривалістю згаданих занять та успішністю студентів виявився 0,93. Це означає, що вільний час є, безумовно, важливим фактором підвищення успішності студентів.

Про оптимальну тривалість вільного часу, що становить приблизно 2,5 години на день, свідчать дані *таблиці 5*.

Збільшення або зменшення зазначеної оптимальної тривалості вільного часу позначається на зниженні успішності студентів. Про це свідчать і такі дані: у відмінників тривалість вільного часу дорівнює 2,4, у добре встигаючих — 2,24, задовільно — 2,04, незадовільно — 1,9 години на день.

Вільний час необхідно проаналізувати не тільки з точки зору проблеми підвищення успішності, а й важливої умови всебічного, гармонійного розвитку особистості. Для цього скористаємося результатами нашого дослідження, які відображають характер використання вільного часу.

Опитуванням було встановлено, що студенти витрачають свій вільний час на різні види діяльності (більше десяти). Його реальна структура у «середньостатистичного» студента така: на тиждень на

Таблиця 4

Залежність успішності студентів від кількості громадських доручень

Кількість доручень	Успішність (в балах)
Немає доручень	3,18
Одне доручення	3,45
Двоє доручень	3,85
Троє доручень і більше	3,09

Таблиця 5

Залежність успішності від величини вільного часу

Величина вільного часу (в годинах)	0-1	1-2	2-3	3-4	4-5	5-6	6-7
Успішність (в балах)	3,03	3,28	3,31	3,3	3,1	3,02	2,7

читання різних газет і журналів витрачається 1,75, наукової і художньої літератури — 2,58, на спорт — 1,05, на участь у художній самодіяльності — 0,28, на перегляд кінофільмів, відвідання спектаклів, концертів — 1,82, на гостей — 1,68, перегляд телепередач — 3,92, прогулянки — 2,45 години.

Співставляючи різні способи використання вільного часу з успішністю, була встановлена його оптимальна структура: витрачання часу на читання газет і журналів — 2,24, наукової і художньої літератури — 2,94, на спорт — 1,05, на участь у художній самодіяльності — 0,2, на відвідання кінотеатрів, театрів і концертів — 2, на телепередачі — 5, прийом і відвідування гостей — 1, прогулянки — 3 години. Всього на тиждень оптимальний вільний час становить 17,5 годин.

Час, витрачений на догляд у сім'ї, покупки в магазинах, приготування їжі і т.д., ми вважали як час побутових занять або для домашньої роботи. Дослідженням було встановлено позитивний зв'язок між цими витратами часу та успішністю, коефіцієнт кореляції дорівнює +0,2.

Особливу увагу ми приділили часу, що витрачається на догляд і виховання дітей. Виявилось, що його зв'язок із часом самостійної роботи та успішністю суттєво різний для студентів і студенток.

Насамперед студентки, порівняно з студентами-чоловіками, при відсутності дітей витрачають на самостійну роботу більше часу і, відповідно, краще навчаються. В сім'ях з дітьми картина, зрозуміло, міняється. Час на самостійну роботу та успішність у студентів-чоловіків лишається практично без змін. Водночас у студенток ці показники стають нижчі, ніж у студентів-чоловіків. Тому й напрошується висновок про необхідність більш рівномірного домашнього навантаження на членів студентських сімей.

На відміну від розглянутих вище витрат часу, транспортні витрати негативно впливають на успішність. Однак емпіричні дані засвідчують, що з наближенням витрат часу на дорогу до 0,5 години успішність студентів підвищується. Таким чином, в наявних умовах цю величину транспортних втрат можна вважати оптимальною.

Наукове планування та ефективне використання студентами свого часу — завдання складне і багатогранне. Врахування всіх вище згаданих факторів у роботі ректорату, деканатів, кафедр і громадських організацій вищої школи позитивно сприятиме оптимізації бюджету часу студентів та вдосконаленню навчально-виховної роботи загалом.